

... „a szabadságnak híve s ember”:

Batsányi János élete

Készítette: Varga Zita,
a Csongrádi Batsányi János Gimnázium 12. F osztályos tanulója

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék.....	1.
„Vídulj, gyászos elme!...”	2.
Származás, a család eredete	2.
„Most igyekezzél...”	4.
A kassai évek.....	6.
„Távúl hazámtól...”	9.
„Bár megcsalt álmodozásom...”	11.
„A magyar költő idegen messze földön”.....	14.
Emlékezete	16.
Irodalomjegyzék.....	18.

„Vídulj, gyászos elme! megújul a világ,

S előbb, mint e század végső pontjára hág.”¹

Batsányi János A látó című versében a 18. század végén, 1791-ben jósol meg egy megújuló világot, amely az emberiség nagy változásait reméli. A költő visszatekinthetett az évszázad nagy eseményeire, amelyek ennek a változásnak a lehetőségét mutatták. A fény százada átalakította a gondolkodást, elszakadt a hagyományos tekintélyektől. A felvilágosítók a lakosság valamennyi rétegéből jöttek: tanárok, tisztviselők, kereskedők tették magukévá az új szellemet, és fáradoztak azon, hogy terjesszék a gondolatokat. A 18. században az emberek érezték a korszakváltást, látták, hogy a világ többé nem maradhat változatlan. Batsányi, aki e század gyermeke volt, már a következtetést vonhatta le, hogy az emberiség a felvilágosodással „*kilábalt a maga okozta kiskorúságából*”.²

A században a nagykorúvá válás a társadalom, a politika átalakulását is jelentette. Szabadság, egyenlőség, testvériség volt a jelszava a korszaknak. Ennek jegyében ésszerűtlennek bizonyultak a régi társadalmi keretek, az intézmények, törvények, a fennálló társadalmi rend. Szabadkőműves páholyok jöttek létre az új eszmék terjesztésére. A század végén a kettős forradalom korában két hatalmas változás indult el: az egyik gazdasági jellegű volt (ipari forradalom), a másik társadalmi (francia forradalom). Ez utóbbi, a francia változások történelme hatott Batsányi gondolkodására, életére. Európa történetét 1789-től 1815-ig a francia események határozták meg. A forradalomra és Napóleonra figyelt egész Európa, s ha akart, ha nem, kénytelen volt alkalmazkodni az eseményekhez. Batsányi e kivételes korszak embere volt. Nyughatatlan szelleme nemcsak irodalmi tevékenységével kötötte ehhez az időszakhoz, lázadása tetteiben is megnyilvánult. Különleges helyzetben volt, hiszen az európai történések hazánkban is éreztették hatásukat, s a költő jó helyen volt jó időben.

Származás, a család eredete

A költő származása nagyon fontos volt egy olyan világban, ahol a nemesi kiváltságok, a nemesi származás jelentette az előrejutást. Ez az első vitás pont az életrajzban. Batsányi János 1816-

---

¹ Batsányi János: A látó, Batsányi János összes költeményei

² Kant: A vallás a pusztá ész határain belül és más írások. (Válogatta: Hermann István, fordította: Vidrányi Katalin, 24. oldal)

ban spielbergi kihallgatásakor ezt mondta jegyzőkönyvbe: *„Nevem Bacsányi János, 53-ik életévemet fogom betölteni, a zalamegyei Tapolcán születtem, római katolikus vallású s nős vagyok. Atyám, kit már hétéves koromban elvesztettem, Bacsányi György volt, ki mint szabad polgár (freier Privatmann) vagyonából élt Tapolcán. Anyámat, ki már szintén meghalt, Benes Katalinnak hívták. Két testvérem volt, Katalin és az idősebb Anna, de már rég nem hallottam róluk, azt sem tudom, hol tartózkodnak és arról sincs tudomásom, hogy életben vannak-e még. Fivérem nincsenek.”*³ A spielbergi kihallgatás során mondja még jegyzőkönyvbe: *„Habár nem ragaszkodom nemességemhez, tény, hogy az vagyok. Miután őseim Pozsony megyéből származnak s csak a XVIII. század kezdetén, az akkori zavaros viszonyok között, midőn a család tartózkodási helyét Tapolcára tette át, veszett el nemesi előjoguk.”*⁴

A költő szerint a család eredetileg Pozsony megyéből származott, és csak a 18. században költöztek Tapolcára. A tapolcai adóösszeírásból kiderül, hogy 1750-ben kerülhetett a városba Bacsányi György, a költő édesapja és családja. Azonban az első Bacsányira utaló adatok már 1727-ből származnak, amikor Bocsani Katalin életet adott gyermekének, akinek keresztaapja Bacsányi János volt a bejegyzések szerint. A gyér adatokból az is kiderül, hogy ez a János volt az első a családból a területen, valamikor 1715 és 1726 között. Valószínűleg ő a testvére vagy a nagybátyja az 1750-ben ideköltöző Bacsányi Györgynek, és mind a ketten a szűcsmesterséget űzték. (Más kutatók Bacsányi János édesapját egyszerű foltozó vargaként említik.)

Bacsányi György telkes gazda volt, évi 20 forint jövedelemmel a mesterségéből és még valamennyivel a telkükből. Jobbágyként tartották számon, aki nem volt földhözragadt szegény, de jómódúnak sem mondható a család. A Zala megyei nemesi összeírások igazolják, hogy a megye nem ismerte el a család nemességét. A költő édesapja 1770-ben halhatott meg, hiszen az éves adóösszeírás már özvegyét említi. Édesanyja, Katalin asszony 1800-ban távozott az élők sorából, fia még találkozott vele halála előtt. A költő levélben örökítette meg a találkozást feleségének, Baumberg Gabriellának: *„Megérkezésem előtt három nappal, ép nevednek ünnepén, 70 éves édesanyám beteg lett. Midőn megérkeztem, a halál küszöbén állott, de egy időre magához térítette az öröm, hogy fiát oly hosszú idő után viszontláthatja.”*⁵

---

³ György Lajos: A Bacsányiak Tapolcán, A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 17. (1984.), 353-356. oldal

⁴ György Lajos: A Bacsányiak Tapolcán, A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 17. (1984.), 353-356. oldal

⁵ György Lajos: A Bacsányiak Tapolcán, A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 17. (1984.), 353-356. oldal

Batsányi János keresztlevelét 1763. május 9-én állították ki. Megnevezik benne szüleit (Bacsányi György és Benes Katalin), a keresztszülőket és a keresztelő papot. A családban több gyermeket neveltek, a költő volt a legifjabb. Testvérei közül Katalin és Anna valószínűleg még éltek, amikor Batsányi János spielbergi jegyzőkönyve elkészült, azonban abból az is kiderül, hogy már nem voltak közvetlen viszonyban, így 1816-ban nem volt a költő tisztában azzal, hogy életben van-e még két nővére. A testvéreivel való viszonyát meghatározta a távolság. A hazalátogatáskor róluk is megemlékezett: *„Két testvérem van még életben, mindkettő hosszú idő óta özvegy. A végrendeletet, mely kis vagyonkánkról szól, ma, vagy holnap felnyitatom; én magamnak semmit sem követelek e vagyomból. Mielőtt elutazom, itt mindent rendbe akarok hozni, mert egyik testvérem egy lelketlen rossz nő, ki dacára, hogy maga elég vagyonos, képes volna másik nemeslelkű jó testvéremnek, ki édesanyánknak sűrűn önfeláldozó ápolója volt, kellemetlenségeket okozni.”*⁶ Az évek óta halványuló kötődés Tapolcához itt zárult le.

„Most igyekezzél / A tudománynak / Gyűjteni kincsét.”⁷

Tanulmányai messzire vitték szülőhelyétől. Batsányi iskoláiról, diákéveiről kevés és néha igencsak ellentmondó információ maradt fent.

Az elemi iskolát Tapolcán végezte, középszintű tanulmányait Keszthelyen kezdte a premontreiek gimnáziumában. Együtt tanult Juránics Lászlóval, akivel barátok lettek és később is folyamatosan leveleztek egymással. Itt már írogatott, először valószínűleg a korban szokásos iskolai gyakorlatnak megfelelően. A költő barátja megemlékezik egy hexameterírásról, amelyben Batsányi egyelőre alulmaradt. Keszthelyről azonban rövidesen átiratkozott a veszprémi piarista gimnáziumba, ahol a grammaticát végezte el. 1781-82-ben neve már a soproni bencés gimnázium nyilvántartásában szerepel. Az itt töltött időben a humaniorákat csinálta meg, valamint a német nyelvet sajátította el.

Tanulmányi körülményeiből legtöbbet a pesti évekről tudunk: 20 évesen a pesti piarista gimnázium tanulója lett. Itt filozófiát tanult. Kitűnő tanuló volt Batsányi, egyedül matematikából mutatott gyengébb teljesítményt. Ekkor már önálló mind cselekedeteiben, mind gondolataiban, és folyton versenyzett a nemesi származású osztálytársaival. Be akarta bizonyítani, hogy „polgári” származása ellenére is velük egyenértékű (vagy jobb). Itt olyan

---

⁶ György Lajos: A Batsányiak Tapolcán, A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 17. (1984.), 353-356. oldal

⁷ Batsányi János: A ki miként vet... Batsányi János összes költeményei

nagyhatású tanárok tanítják, mint Horányi Elek, aki az irodalom ismeretére és űzésére buzdította diákjait. A költő érdeklődése az ő hatására fordult a magyar történelem felé. Horányi sokra tartotta tanítványát. Ezt mutatja az is, hogy adatait felvette a Nova memoria Hungarorum című életrajzi lexikonába. Az életút rövid felvázolása után jellemezte tanítványát, akiben egy páratlan értelmi képességű, szorgalmas, bámulatos emlékezőtehetséggel rendelkező embert ismert meg, valamint kiemeli, hogy a költő kitűnik hazaszeretetével, s mindemellett a különféle tudományoknak és a nevezetesebb európai nyelveknek kiváló ismerője.⁸

Filozófia tanára Benyák Bernát volt, aki a Habsburg Birodalomban elsők között ismertette meg tanítványaival a felvilágosodás gondolkodóit, műveit és eszméit. A fiatal Batsányi szemléletére itt nagy hatással volt a megtanult leibnizi optimizmus, Wolf és Newton munkássága. Pesti gimnáziumi éve alatt jelent meg első könyve, a magyarok vitézsége, amelynek legfőbb témája a hazaszeretet, s melyet Horányi is kiemelt említett művében.

Az érettségi után Pesten maradt, és az egyetemen jogot kezdett hallgatni. Ám az egyetemre járás költséges volt, ezért, hogy kiadását fedezze, munkát kellett vállalnia. Eleinte hallgatótársai korrepetálásával foglalkozott, majd (szerencséjére) az Orczy család felfogadta őt István fiuk házitanítójának. Pesten a báró Orczy Lőrinc nyújtotta lehetőségek és hatások jelentőségtejjesebbek, mint tanulmányai. A család tagjaként kezelte, nem alkalmazottként. Orczy Lőrinc szinte az apaszerepet töltötte be ezekben az években, és Batsányinak minden bizonnyal igénye volt egy apai példára. Tanítványa csupán három évvel volt fiatalabb házitanítójánál, ők ketten jó barátok lettek.

Báró Orczy Lőrinc még a hűbéri rendszer híve volt, de már a felvilágosodás gondolatvilágából is emelt ki eszméket, ezért a jobbágyok figyelembevételével szeretett volna reformokat. Később Batsányi János is hasonlóképen volt egyszerre híve a felvilágosult nacionalista függetlenedési gondolatoknak és a nemesi rendszer megtartásának - némi reformálással.

Orczy Lőrinc vitathatatlanul nagy szellemi táplálékot nyújtott a jogász-jelölt Batsányi Jánosnak. Beengedte a könyvtárába, ahol a kor gondolkodóinak alkotásaival és a testőrírók műveivel is találkozhatott, és olyan körökbe vezette be, ahová - származása miatt - önjerejéből aligha juthatott volna. Így ismerkedhetett meg Ráday Gedeonnal, aki már Kelemen László 1790-es kezdeményezése előtt megpróbált egy magyar színházat létrehozni, igaz sikertelenül. 1784-ben megalapították a Magyar Játszók Körét, és 1785-ben Batsányi János is szerepet vállalt

---

⁸ Horányi Elek: Nova memoria Hungarorum, 318-319. oldal

Voltaire Mahometjének színpadra vitelében.⁹ A színházi szárnypróbálgatások mellett feltételezhetjük, hogy Batsányi János már Pesten megismerkedett a szabadkőművességgel. A pesti páholy 1770-től működött Nagyszívűség néven, és Budán is volt páholy. Batsányi pesti éveiben ezeknek a vezetője Orczy József főispán volt.

1785-ben azonban tragédia történt. Meghalt a tanítvány, a 19 éves Orczy István. A barát halála megrázta, és több verset is írt hozzá (A haldokló Orczy Istvánhoz, Báró Orczy István halálára). Tanítványa halála után sem szűnt meg az Orczy család támogatása, és még két évig dolgozott Orczy Lőrinc bárónak. Természetesen itt is inkább Orczy mecénásságáról volt szó, aki támogatta az ifjú költőt diplomájának megszerzésében. 1787-ben sikeresen lediplomázott Batsányi, és Orczy Lőrinc egyik utolsó segítségként még állást szerzett neki Kassán vejénél, Vécsey Miklósnál, ahol először gyakornok, majd kamarai írnok volt.

Pesti távozása előtt még rendezte függőben lévő ügyeit. (Levelezéséből tudjuk, hogy volt némi tartozása.) Ezek az évek megalapozták azt a szellemi tőkét, amelyet később kiválóan kamatoztatott a költő. Az új eszmék kiszélesítették látókörét, s előkészítették a későbbi gondolatokat. A felkészülés lezárult, Kassára már egy nagy műveltségű ember érkezett.

A kassai évek

Batsányi kivételes tehetsége szervezőképességében mutatkozott meg. Új állomáshelyén a kamarai adminisztrátor gyakornokaként dolgozott, de mellette fáradhatatlanul szervezte az irodalmi életet. Kassán megismerkedett előbb Baróti Szabó Dáviddal, majd Kazinczy Ferencsel is. A paptanár atyai jó barátja lett, s mintegy villámhárító a két erős egyéniség, Batsányi és Kazinczy között.

1787. november 13-án létrejött a Kassai Magyar Társaság. Kazinczy kereste fel ötletével Baróti Szabó Dávidot, aki szívesen fogadta a meghívást és javasolta Batsányit harmadiknak. Ők hárman 1788-ban jelentették meg az első magyar irodalmi folyóiratot, a Magyar Museumot. A megélénkült irodalmi életnek köszönhetően igény támadt irodalmi és tudományos társaságok, akadémiák felállítására. Ezt az igényt elégítette ki a Magyar Museum megjelenésével, ahogy maga Batsányi fogalmazta meg a folyóirat *Bé-vezetésében*. *„Szükségünk vagyunk mi-nékünk ilyen egy Társaságra; melly mind a' maga tagjait költsön segítséggel, mind egyéb Magyar*

---

⁹ A magyar irodalom története, A nemzeti színjátszás úttörői In: <http://mek.oszk.hu/02200/02228/html/03/45.html>

Írókat hasznos tanács-adással a Tudományoknak Hazánkban való terjesztésére, 's az anyai nyelvnek szívitésére serkentse, és ösztönözze;’’¹⁰

A bevezetőt Kazinczy írta meg, de Batsányi a tudta nélkül átdolgozta. Kazinczy később úgy emlékezett vissza, hogy sejtette az átírást, de mivel elutazott így nem volt ott, hogy megakadályozza az átírt bevezető kiadását. Amikor visszaért és látta, valóban az történt, amitől tartott, akkor összeveszett Batsányival, majd az első szám után magára hagyta. Batsányi így a második számtól egymaga szerkesztette a rövid életű folyóiratot.

Kettejük nézeteltérését sokan származásbeli különbségekkel magyarázzák. Kazinczy arisztokrata volt és jozefinista, aki szívügyének tekintette a magyar nyelv megújítását, míg Batsányi alacsony származású, reformer és leginkább ortológus. *„A plebejus sorból felnövekvő értelmiségnek ahhoz a rétegéhez tartozott tehát, amelyik a felvilágosodott eszméken nevelődött s érdekei szerint is a polgárosodás felé tartó, de nemzetiségében megtámadott s ezért II. József ellen forduló nemesi reformizmus érdekkörében nőtt fel; onnan kapta megélhetésének forrásait s jövőjének ígérését. Batsányi pályája első felében annak a főnemesi körnek volt bizalmi embere, ha tetszik: összekötője, amelyik a kor egyre erősödő Habsburg-ellenes nemesi ellenállását sugalmazta, szervezte; s arra is készen állt, hogy adott alkalommal az elszakadás és nemzeti önállósulás fegyveres kezdeményezésére vállalkozzék.”¹¹* A különböző szemléletmód mellett sokkal valószínűbb, hogy Kazinczy és Batsányi erős egyénisége ütközött itt össze. Mindketten határozott elképzelésekkel rendelkeztek, s Batsányi lázadó természete nem igazán viselte el a kompromisszumot. A sors kegyeltje volt eddig, s ezt a lehetőséget meg akarta ragadni. Kazinczy ellenszenve inkább a vetélytárs megjelenéséből fakadt, nem véletlenül írta kritikusan költőtársáról: *„a dolyfős ember nyargala az öregem, e rajtam is akara ”.¹²*

A Magyar Museumot a kor irodalmárai lelkesen fogadták, a kor viszonyaihoz képest igen sok előfizetője volt (mintegy 320 fő). Jelentőségét kiemeli, hogy nem csupán passzív közvetítő szerepre vállalkozott, népszerűsítette a hazai és európai irodalom alkotásait, valamint lehetőséget adott az új alkotóknak. Itt megjeleneni rangot jelentett, elkötelezettséget az új, a haladás, a felvilágosodás mellett. Így a lap nem volt mentes a politikai állásfoglalástól sem. A folyóiratban megjelent költemények Batsányit a kor egyik legkülönb magyar írójának mutatják

---

¹⁰ Magyar Museum, Bé-vezetés

¹¹ Keresztury Dezső – Tarnai Andor: Batsányi és Baróti Szabó, Irodalomtörténet 1952., 40. évfolyam 1. sz. 70. oldal

¹² Keresztury Dezső – Tarnai Andor: Batsányi és Baróti Szabó, Irodalomtörténet 1952., 40. évfolyam 1. sz. 69. oldal

be, termékeny költő volt ebben az időben, főleg mert sok hatás érte a külvilágból. Első versein még érezhető volt a tanító mester, Orczy hatása, valamint a testőrírók, hiszen a Bessenyei-kör műfaji hagyományait is követte. A nemesi reformizmus ugyancsak hatott gondolkodására, alkotásaira. 1789-ben a francia forradalom üdvözlésére verset írt, amit felsőbb vezetés nem nézett jó szemmel. A vers 1790-en megjelent a Museumban is, így széles olvasóközönséghez eljutott. Az epigramma Batsányi egyik legismertebb költeménye ma is. A francia forradalom nem hagyta hidegen a korabeli közvéleményt, s Batsányi verse volt a legautentikusabb válasz az eseményekre. A szállóigévé vált utolsó sorok a nyugat felé tekintésre, az ottani példák követésére szólították fel az olvasókat.

Miután Kazinczy elhagyta a lapot, létrehozta a sajátját Orpheus címmel. Bár ez a folyóirat nem bizonyult igazán hosszú életűnek, de ennyi is elég volt ahhoz, hogy fenyegető vetélytársa legyen a Magyar Museumnak. Kazinczy már korábban tagja volt az „Égő bokorhoz” (Zum brennenden Busch) elnevezésű kassai szabadkőműves páholyoknak. Itt főleg az irodalmi élet volt élénk. Batsányi is csatlakozott a mozgalomhoz, bár kevés adat támasztja alá tevékenységét.¹³ A szabadkőművesség Angliából indult és a 18. század végére már Magyarországon is elterjedt. A felvilágosodás eszméinek bár a testőrírók voltak a fő közvetítői, azonban befogadó közönsége a szabadkőműves páholyokból került ki. A páholyok nagyszerűsége abban állt, hogy a különböző társadalmi rétegek nem voltak egymástól élesen elválasztva benne, hanem szabadon érintkeztek egymással, ütköztethették össze érveiket. A szabadság, testvériség, egyenlőség eszméje itt képes először tápláló talajt találni. Fiatal és merőben új gondolkodású értelmiség alakult ki ezekben a gazdag eszmei közegekben. A kassai páholy főleg haladó gondolkodású nemesekből és polgárokból állt. Működését II. József rendelete korlátozta 1785-ben, de a páholy később újjáalakult.

Batsányi Kassán aktív újságolvasónak bizonyult. A francia forradalom hivatalos lapját, a Moniteurt is olvasta, amikor hozzájutott, de magas ára miatt inkább az erdélyi magyar közösségek lapjait járatta vagy más birodalmon belüli német lapot olvasott, de főleg olyanokat, amik foglalkoztak a forradalom eszméivel és eseményeivel.

1791-ben született másik ismert nagyhatású alkotása: A látó. A címben szereplő látó a francia forradalom eseményeiből kiindulva már saját korán túltekint, előre a jövőbe. A felvilágosodás optimizmusa érezhető, amikor a közeli társadalmi, politikai megújulást jósolja meg a költő. A

---

¹³ Javor Martin: A kassai szabadkőműves-mozgalom a 18. században, Művelődés/közművelődési folyóirat – Kolozsvár, 2009/július-augusztus

vers a magyar politikai költészet jelentős alkotása, a francia forradalom hármasszója itt szerepel először.

A Magyar Museum 1792-ben megszűnt, mégis nyomot hagyott a magyar kultúrában. Megszűnésében nagy szerepe volt azoknak az ellenzőknek, akik nem nézték jó szemmel a lap szellemiségét. 1792 decemberében a lapot feljelentették a helytartótanácsnál lázító tartalma miatt. Különösen Batsányi János verse, A' Frantzia-Országi változásokra írt hangvétele, tartalma jelentette a problémát. A vizsgálódás során Batsányi felelősségre vonását kezdeményezték. Hosszas huzavona kezdődött, ami hónapokig tartott. Batsányi végig kiállt saját igazért és a lap mellett. A nyomozást végül megszüntették, de Batsányi kálváriája még nem ért véget. Valamin összeveszett főnökével, Vécsey Miklóssal és párbajra hívta őt. Végül a párbajra nem került sor, mert Vécsey nem fogadta el, viszont ettől kezdve főnöke már nem ragaszkodott Batsányi írónoki munkájához. Újra összeütközésbe került Sahlhausen Móríc cenzorral is a Levél Szentjóni Szabó Lászlóhoz műve miatt, és most nem volt mentség, elveszítette az állását, ráadásul az előző ügy is előkerült és súlyosbító körülményként vették figyelembe. Távozásával a kassai magyar társaság és a Magyar Museum is megszűnt.

**„Távul hazámtól; messze vidék sovány / Határit őrző vad havasok között; /
S felhőkig-érő durva fogház / Rejtekből az egekre nézén”¹⁴**

Miután Kassát el kellett hagynia, Nyitraújlakon talált új állást, gróf Forgách Miklós főispán titkára lett. 1794-ben a grófné tért haza azzal a hírrel, hogy Budán keresik Batsányit. Mivel a lelkiismerete tiszta volt, bátran ment el Budára, hogy kiállhasson magáért. A főherceg mentelmi ígérete ellenére néhány óra múlva letartóztatták, és Bécsbe majd december elején Budára hozták.

Először a Királyi tábla előtt kellett megvédenie az igazát, ami sikerült is, mivel nem volt bizonyíték ellene, de ezt követően a Hétszemélyes tábla egy évnyi szabadságvesztésre ítélte (és nem számítják bele az addig Budán raboskodott időt) – tehetetlenségüket tükrözi, hogy végül már a merész hangvételű védőbeszéd miatt született meg az ítélet ellene. De hogyan kerülhetett bele a neve a Martinovics Ignác- féle összeesküvés névsorába? 1794-ben mikor leleplezték a szerveződést, egymás után hallgatták ki a gyanúsítottakat, akik - hogy magukat védjék - egyre több nevet soroltak fel a résztvevők közül. A korábban megjelent versei miatt is összefüggésbe

---

¹⁴ Batsányi János: Tünődés, Batsányi János összes költeményei

hozták a nevét a jakobinusokkal, de maga Martinovics is megemlíti a nevét egy kihallgatáson. A költőt azonban nem vonzotta az ilyen mozgalom, Martinovics szervezési kísérletétől elzárkózott. „Martinovics kenetteljes modora nem hatott rá, nem hitt neki, amikor *„jól gyakorlott sarlatánnak az arckifejezésével ünnepélyesen”* a Reformátorok Társaságáról tájékoztatta. Világosan megmondta neki, hogy *„nem barátja a titkos társaságoknak”*, a szabadkőművességet viszont becsüli, mert – mint hangoztatta – amennyire meg tudja ítélni, *„igaz és tevékeny emberbarátok egyesülése”*, bár a tagok kevésbé gondos megválogatása miatt *„nagy részt elfajultnak tűnik”*. És az udvari bizottságnak azt is elárulta, hogy nem tudta eldönteni, Martinovics besúgó vagy idegen hatalom ügynöke-e. Egyébként is, *„aki Magyarországon olyan forradalmat akar, mint amilyen most van Franciaországban, [...] nevetséges bolond vagy megrögzött álmodozó”*. Kihallgatásai során nem tagadta, hogy *„a műveltek, és ilyenek ezrek vannak, az államrendszer fokozatos javítását igénylik”*, később pedig úgy nyilatkozott, Martinovics olyan zavarosan adta elő neki a két társaság felállítását, hogy egyszerűen nem hitt azok létében. A felvételi szabályokat és titkos jeleket leírta, de mihelyt elváltak, rögtön megsemmisítette az írást.”¹⁵ Batsányi a vizsgálat során is megőrizte hidegvérét, emberi nagyságát, *„nem tagadta meg jellemét”* - állapította meg Saurau rendőrminiszter, nem mutatott bűnbánatot, hiszen nem is volt miért. Nem vallott senkire (ellentétben másokkal), nem véletlen, hogy az ügyész szerint *„egy „másik Martinovics”, aki „a nyilvánvaló bűnt” védi”*.¹⁶

Batsányi később, újabb perében árulta el, hogy még a megvesztegetése is szóba került, hiszen az ügyész elmondta neki, hogy tisztában vannak ártatlanságával, de ha nem ragaszkodik annak bizonyításához, akkor öfelsége öt-hat faluval megjutalmazza. Erkölcsi nagyságát erősíti, hogy egyrészt sokáig elhallgatta ezt, másrészt visszautasította az ajánlatot. A maga költői módján fogalmazta meg gondolatait vallatóinak: amikor Martinovics zavaros beszédét hallgatta, akkor Goethe szavai jártak a fejében: *„Szeretjük az ámulást és gyűlöljük az ámulót!”*

Még vádlóinak is imponált viselkedése. De indok kellett elítéléséhez. A franciaországi változásokra írt verse jó alapnak bizonyult a felségsértés vádjához. „A gyanúsított költő nem is tagadta, hogy verse *„általában a zsarnokok ellen irányul, akik népeiket elnyomják”*; viszont azt is hozzátette, hogy ezeket a zsarnokokat *„királyom nem kevésbé gyűlöli mint én, és gyűlölnie*

---

¹⁵ Miskolczi Ambrus: Termékeny haragvások, avagy a Szabadság-óda „rejtélye”, Kazinczy nyílt és rejtett dialógusa Batsányi Jánossal és Sipos Pállal, Holmi, 2007. február

¹⁶ Miskolczi Ambrus: Termékeny haragvások, avagy a Szabadság-óda „rejtélye”, Kazinczy nyílt és rejtett dialógusa Batsányi Jánossal és Sipos Pállal, Holmi, 2007. február

kell".¹⁷ A vád ezen részét ejtették. Maradt azonban még elég koholt pont, ami végül az ítélet megszületéséhez vezetett, bár még így is enyhének mondható az, hiszen ha nézetei, gondolatai eljutottak volna az emberekhez, valószínűleg az ítélet is súlyosabb. Batsányi a fennálló társadalmi rendet tagadta, komoly változásokat akart.

Először Budán tartották fogva, majd hat társával együtt a rettegett kufsteini Császártoronyba vitték, és augusztustól júniusig tíz hónapot raboskodott ott. Barátja, Szentjóni Szabó László októberben elhunyt. Halála mélyen megrázta az egyébként is letört Batsányit. Az itt eltöltött hónapok eredményei az irodalmilag legszebbnek ítélt versei, az úgynevezett kufsteini elégiák. A versciklus nemcsak elégiákból áll, de tartalmilag és hangulatilag mindegyik összetartozik. A börtönélmény őszinte fájdalomából születtek ezek a költemények, a bebörtönzött jakobinusok szenvedéseinek művészi emlékei a versek, Batsányi életművében is kiemelkedő helyen. Toldy Ferenc később adta az összefoglaló Kufsteini elégiák elnevezést. A rab és a madár az elégiák egyik legfontosabb műve, a szabadság és rabság ellentéte kifejezően mutatja be a bebörtönzött ember kínjait.

„Bár megcsalt álmodozásom, / S rövid volt pályafutásom, / Térdet hajtvá engedek”¹⁸

1796-os szabadulása után ideges, labilis helyzetű volt. Ezt mi sem tükrözhetné jobban, hogy amikor barátai ráveszik, írjon verset a Diétán meghozott Napóleon elleni ifjonctoborzáshoz, akkor ezt csak latinul és névtelenül tette meg. Kufsteinből Budára ment, majd elhagyta hazáját. Bécsbe ment újra állásért. (Kassáról többször utazott már el ide, feltehetően hasonló indokkal). Bécsben eleinte csak segítői, támogatói voltak, majd szeptembertől szerény jövedelmű, napidíjas állást kapott. Főnöke, gróf Saurau közel két évvel előtte még részt vett a Martinovics - összeesküvés leverésében. Szegényesen élt és bár társaságban időnként megfordult, az irodalmi munkássága fokozatosan lendületét veszti a bécsi évek alatt. Helyzete még mindig nem szilárd, de levelezéseit már újramezdi - igaz csak mérsékelten. Először Barótival, majd Kazinczyval is újra felveszi a kapcsolatot. Kazinczyval találkozott Bécsben, de megbeszélték, hogy nem keresik egymás társaságát, hiszen figyelték a volt foglyokat. Kazinczy később levélben kereste meg, amit Batsányi visszaküldött, s amikor 1808-ban a császárvárosban

---

¹⁷ Miskolczy Ambrus: Termékeny haragvások, avagy a Szabadság-óda „rejtélye”, Kazinczy nyílt és rejtett dialógusa Batsányi Jánossal és Sipos Pállal, Holmi, 2007. február

¹⁸ Batsányi János: Készület, Batsányi János összes költeményei

találkoztak, Batsányi úgy tett, mintha nem látná régi ismerősét. Viszonyuk egyre jobban elmérgesedett. Kazinczy egyre több rosszat terjesztett egykori szerkesztőtársáról: helyesírását kritizálta, sőt költészetéről is gúnyolódva beszélt. Versei értékét kétségbe vonta, sőt plágiummal vádolta a „bécsi Pindaroszt”. Későbbi levelében is az irigység jelenik meg, hogy Batsányi utazhat, láthatja Párizst, amit ő is szeretett volna. Mindaz, amit Batsányi szemére vet inkább fájdalom volt, mint örömteli utazás. Kazinczy még besúgással is megvádolja, ami aligha képzelhető el. Az egykori társak között áthidalhatatlan szakadék támadt, a barátságot felváltotta a gyűlölködés.

A szervező, az író azért tovább dolgozott. Festecsis György anyagi támogatásával Magyar Minerva címen sorozatot indított, melynek első kötetébe néhai barátjának, Ányos Pálnak rendezte műveit: megírta életrajzát, óvatosságra intette a nyelvújítókat, s jegyzeteket készített az egyes darabokhoz.¹⁹ Bécsi éveinek fő műve a német nyelvű *Der Kampf* (A viaskodás). A mű jelentőségét adja, hogy Batsányi a bonapartista nézetekhez vezető útját jelenítette meg itt.

1800-ban ismerte meg Baumberg Gabriellát, a bécsi Sapphot (ezt a nevet kora irodalombarátaitól kapta), az ünnepelt költőnőt, akinek verseihez Mozart és Schubert szereztek zenét. Feltehetően Baumberg Gabriella Batsányi főnökének volt jegyese, de ezt még ugyanebben az évben felmondta. Gabriella édesanyja tehetősebb embert szánt lányának, de az édesapa, Baumberg Flórián kedvelte Batsányit. Még eszméik is hasonlóak voltak, hiszen mindketten szabadkőműves elveket vallottak. A két középkorú lélek egymásra talált: Batsányi János ekkor már 37, Baumberg Gabriella 34 éves. Közös pontjuk az irodalom volt, ami első pillantásra érdekessé tette számukra a másikat. Mikor a nő szülei meghaltak, alig néhány hónap különbséggel, Gabriellának vidékre kellett mennie, de hosszú levelezésekben még mindig tartották a kapcsolatot. 1804-ben kedvező fordulat állt be, Batsányit udvari fogalmazóvá léptették elő és ez fizetésemeléssel is járt, így már elvehette a szeretett nőt. Mintha beteljesedett volna Baumberg Gabriella kívánsága, amit egy fiatalkori versében írt a férjhezmenésről: „*Jövendőbeli mátkám legyen csak makacs úr;/ Mert én úgy akarom, hogy szeressen: makacsúl.*”²⁰ A frigyre 1805. június 10-én került sor. Egyikük sem volt fiatal már, így gyereket sosem vállaltak, de szerelmük a sírig kitartott. Batsányi innentől saját irodalmi pályája elé helyezi felesége munkáit, így 1805-ben megjelent egy Baumberg Gabriella

---

¹⁹ Szuromi Lajos: A régi magyar irodalom helyzete a felvilágosodás korában, *Studia Litteraria*, Debrecen, 1964

²⁰ Németh István Péter fordítása

összegyűjtött verseit tartalmazó kötet. A saját verseit 1808-ban szeretne volna sajtó alá rendezni a költő, de erre végül nem került sor.

Batsányi János többször járt itthon bécsi tartózkodása alatt. 1800-ban hazatért Tapolcára, hogy végső búcsút vegyen édesanyjától, de megfordult Balatonfüreden és Debrecenben is, ahol megismerkedett Csokonai Vitéz Mihállyal. Hogy pontosan melyik volt az utolsó útja szülőföldjén azt nem lehet tudni, de biztosan nem szánta azt utolsóának.

1809-ben Napóleon már a Habsburg Birodalom ellen indult, többször térdre kényszerítette már az osztrákokat, de ez mindennél erőteljesebb csapás volt Ferenc császár birodalmára. 1809. május 15-én Napóleon schönbrunni kiáltványában a Habsburgoktól való elszakadásra biztatta a magyarokat: *„Magyarok! Eljött azon szempillantás, melyben visszanyerhetitek régi függetlenségeteket. [...] Szerezzétek most vissza nemzeti lételeteket; legyetek újra, a kik valaha voltatok! Válaszzatok királyt magatoknak, olyan királyt, a ki érettetek országoljon, a ti hazátoknak kebelében, ti közöttetek lakjék, és a kit a ti polgártársaitok és katonáitok vegyenek körül! Gyülekezzetek azért össze Rákos mezejére, őseitek szokása szerint; tartsatok ott nemzeti gyűlést és adjátok tudtomra végzéseiteket.”*²¹ A nemesi felkelés szervezése már zajlott, így a császár manifesztuma döntő változást nem hozott a magyar politikai életben. A következménye mégis kézzel fogható volt, hiszen a nemesi felkelők vereséget szenvedtek a győri csatában.

Állítólag a proklamációt Batsányi fordította vagy stilizálta. Valószínűbb azonban, hogy Falussy Mihály fordította és esetleg Batsányi csak stilizálta. A költőt érő vádak főleg Kazinczytól származhattak, aki még mindig neheztelt Batsányira. A lefordított szöveg számos vármegyébe eljutott, de az ígéretekkel nem sikerült a nemesség támogatását elnyerni.

A kivonuló francia csapatokkal tartott Batsányi János is Párizsba, de még ma sem tudni pontosan, mi ösztönözte őt erre a döntésre. Megeshet, hogy a felesége egy korábbi udvarlója jelentett fenyegetést, mindenesetre Batsányi bevallotta, hogy nem érezte magát jól Bécsben igazán, mivel kufsteini rabsága és korábbi kassai aktivitása miatt folyamatosan figyelte I. Ferenc császár titkos rendőrsége. Az osztrák helytartótanács elfogató parancsot adott ki árulás miatt. A körözőlevél nagyon pontos személyleírást ad a fogalmazóról.

---

²¹ Részlet Napóleon schönbrunni kiáltványából, Rubicon, szerző: Tarján Tamás

„B. J. ezelőtt udvari fogalmazó, 48 éves, katolikus, Magyarországon született, magas termetű, sárgás-barna arcú; hosszú és szabályos orra, fekete szeme, kissé szürkülő, elől levágott, hátul tekercsbe font haja van; sarkantyús magyar csizmát, sötétkék magyar nadrágot, ugyanolyan színű kabátot és kerek kalapot hord rendszeren, ünnepi vagy gála öltözetül azonban fekete magyar ruhát és háromszögletes kalapot. Tekintete, valamint viselkedésének módja büszke. Felesége, született Baumberg, Bécsben van.” Mintha Füger híres portréja elevenedne meg a leírásban.

Párizsban Napóleon 2000 franknyi kegydíjából él. Nincs írásos emlék arról, hogy ezt fordítói munkájáért kapta volna, de a korban szokás volt, hogy a külföldi értelmiségieket támogatták. A francia fővárosban előkelő körökbe járt és művelődött, tanult. A kétezer frank élhető körülményeket biztosított, még akkor is, amikor felesége 1811-ben kiköltözött hozzá Franciaországba. Gabriella folyamatosan ingázott a két ország között, de honvágy 1814-ben végleg hazahozta. Közben majdnem családdá bővültek, hű társ érkezett Batsányiék mellé, egy kiskutya.

1813-ban a francia közvéleményt Batsányi tájékoztatja a *Mercure Étranger* hasábjain terjedelmes irodalomtörténeti áttekintéssel múltunk kultúrájának eredményeiről. Különösen erős tiltakozást váltott ki belőle néhány divatos vád a magyar természet primitív voltáról, a híres herderi jóslat nyelvünk és népünk közeli pusztulásáról.

„A magyar költő idegen messze földön”²²

1815 márciusában a férj Bellevillebe költözött, és addigi pénzügyi problémái is megoldódtak. Azonban - ma már tudjuk, hogy a térképészek hibája miatt- Napóleon ugyanebben az évben megbukott Waterloonál. Ezek után Batsányi egy francia tisztségviselő barátjával a vidékre költözést tervezte, de felesége azt szerette volna, ha hazatérne Bécsbe. Gabriella még attól sem riadt vissza férje védelmében, hogy Metternichkel felvegye a kapcsolatot, és a császár audienciáján is feltűnt. De próbálkozásai sikertelennek bizonyultak, Batsányit továbbra is árulónak tekintették, és a kiadott elfogási parancs szerint cselekedtek az osztrák katonák. Brnóba szállították, de addig több állomáson megálltak. Batsányi mindenhol nyugtató

---

²² Batsányi János összes költeményei In: <http://mek.oszk.hu/00600/00611/00611.htm>

hangvételő leveleket küldött feleségének és kutyája is vele lehetett. Mainz után már alig álltak meg a brnói Spielberg váráig.

Spielbergi rabsága idején készült el a híres jegyzőkönyv. A brnói börtönben nagyon rossz körülmények között töltötte a büntetését, de innen is hosszú (sok esetben 30-40 oldalas) leveleket váltottak feleségével, aki még azt is el tudta intézni, hogy férjének élelmet és olvasnivalót vihessen be. Batsányiné nem adta fel és tovább próbálkozott az udvarnál, hogy kihozassa férjét a nehéz rabságból, így végül börtönbüntetését száműzésre cserélték. 1816. augusztus 14-én kiszabadult, Linzt városát jelölték ki kényszerlakhelyül. Az ausztriai kisvárosban végre újra együtt élhettek, társaságba jártak, és a rendőri felügyelet is csak inkább formális volt. De a költő eddigre már teljesen elcsendesedett az egykor oly ragyogóan szervező Batsányi Jánosban. Bár próbálkozott felzárkózni a magyar irodalmi élethez, de ezt nagyon nehéz volt olyan messziről megtenni, és itthonra addigra már majdnem el is végezte feladatát a reformkor. A keszthelyi körrel, s Festetics Györggyel tartotta egy ideig a kapcsolatot.

Batsányit 80. születésnapján, 1843-ban érte az a megtiszteltetés, hogy felvették a Magyar Tudományos Akadémia tagjainak listájára. Az Akadémia levélben fordult a hírrel a költőhöz. Batsányi jelezte ugyan, hogy érkezett hozzá a levél, de nem válaszolt az akadémiai megkeresésre. Így az Akadémia beleegyezése nélkül fogadta tagjává 1844 decemberében.²³

Életük végén már mind a ketten sokat betegeskedtek. Batsányi még megpróbálta kiadatni feleségének költeményit, ezzel meglepetést szerezve neki, de a lassú ügyintézés miatt sajnos már nem élhette ezt meg a hitves. Batsányiné Baumberg Gabriella 1839-ben, 71 éves korában hunyt el. Férje karjaiban aludt el örökre. Batsányi János hat évvel később követte őt, de addigra már teljesen bezárkózott és kirekesztődött. Magánkönyvtárát halálakor a Nemzeti Múzeumra örököltette. A magyar közélet már annyira nem foglalkozott vele, hogy 1847-ben még ellátogatottak hozzá, de már csak a két éves sírt találták meg. Ezt a hírt hozta meg Toldy Ferenc. Linzben temették el mindkettejüket. Ám 1934-ben újratemették őket- ezúttal már Tapolcán.

A magyarság egy olyan embert vesztett el, akinél a hazaszeretet nem pusztán szó volt az izzó érzéseket egy élet tettei igazolták: ... *Haza! szívemnek bálvány! tenéked / Szentelem én magam és minden szándékom ezentul!*²⁴

---

²³ Viszota, i.m., 170. Az Akadémia jelöléséről értesítő levelei (Főtitkári iratok 1843. év 57. sz.)

²⁴ Batsányi János: Levél, Szentjóni Szabó Lászlóhoz, Batsányi János összes költeményei

Emlékezete

Csongrádon az első gimnáziumi tanév 1920-ban volt akkor az általános, nyolcosztályos gimnáziumba 28 diák iratkozott be. 1925-ben nevezték át az intézményt Csongrádi Magyar Királyi Állami Szent Imre Reálgimnáziummá, amely már önálló volt. Az 50-es évek oktatáspolitikájának keretein belül államosították az iskolát, és 1951-től Batsányi János lett a névadó. Ezen a néven működik a mai napig az intézmény- kisebb változtatásokkal. Az iskola aulájában mindennap megtekinthetjük Batsányi János mellszobrát.

A csongrádi gimnázium mellett szülővárosában is őrzi az emlékét egy oktatási intézmény, sőt, Tapolcán berendeztek egy kisebb múzeumot is és szobrot is állítottak róla. Veszprémben, a várba vezető úton találkozhatunk egy emléktáblával, ami Batsányi János ott eltöltött iskolás éveiről emlékezik meg.

Sokáig mellőzte őt az irodalmi közélet, de sosem felejtette el. Már életében is sok mecénása volt, akik nem hagyták elveszni. A Magyar Tudományos Akadémia segítségével Dr. Szinyei Ferenc a múlt évszázad elején jelentetett meg egy részlet gazdag életrajzi kötetet, amelyben sikeresen örökítette meg Batsányi János kalandos életét a jövőnek.

Batsányi politikai törekvéseit, hovatartozását és személyiségét nem feladatom megítélni, de az mindenképpen kiemelendő és bizonyos, hogy a magyar irodalom nagyhatású politikai költője volt ő, az első a magyar irodalomban, aki egy, az egész világot érintő megrázkódtatást költőként meg tudott jeleníteni. Toldy Ferenc így jellemezte őt: „*Politikai költő volt, első nálunk, a szoros értelmében s nemcsak hazafiú, mint annyi mások.*”²⁵

Batsányi Jánost az élet elsodorta hazájától és nem engedte visszatérni, de ő pont az az ember, akit a megpróbáltatásai csiszoltak naggyá, és az, hogy ennek ellenére is végig kiállt az elvei mellett. A magyar felvilágosodás Odüsszeusza volt ő, aki élete alkonyán már elcsendesedett, de az a kevés műve, amit ekkor jelentett meg, mindig tartalommal volt megtöltve, és képes még mind a mai napig elementáris erővel hatni az olvasóra.

---

²⁵ Szerb Antal: (1934.) Magyar irodalomtörténet. Budapest, Magvető Kiadó 216. old.

Irodalomjegyzék

A magyar irodalom története, A nemzeti színjátszás úttörői In:

<http://mek.oszk.hu/02200/02228/html/03/45.html>

Batsányi János összes költeményei In: <http://mek.oszk.hu/00600/00611/00611.htm>

Batsányi János: A ki miként vet... Batsányi János összes költeményei

Batsányi János: A látó, Batsányi János összes költeményei

Batsányi János: Készület, Batsányi János összes költeményei

Batsányi János: Levél, Szentjóni Szabó Lászlóhoz, Batsányi János összes költeményei

Batsányi János: Tünődés, Batsányi János összes költeményei

György Lajos: A Batsányiak Tapolcán, A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 17. (1984.), 353-356. oldal

Horányi Elek: Nova memoria Hungarorum, 318-319. oldal

Javor Martin: A kassai szabadkőműves-mozgalom a 18. században,

Művelődés/közművelődési folyóirat – Kolozsvár, 2009/július-augusztus

Kant: A vallás a puszta ész határain belül és más írások. (Válogatta: Hermann István, fordította: Vidrányi Katalin, 24. oldal)

Keresztury Dezső – Tarnai Andor: Batsányi és Baróti Szabó, Irodalomtörténet 1952., 40. évfolyam 1. sz. 70. oldal

Keresztury Dezső – Tarnai Andor: Batsányi és Baróti Szabó, Irodalomtörténet 1952., 40. évfolyam 1. sz. 69. oldal

Magyar Museum, Bé-vezetés

Miskolczi Ambrus: Termékeny haragvások, avagy a Szabadság-óda „rejtélye”, Kazinczy nyílt és rejtett dialógusa Batsányi Jánossal és Sipos Pállal, Holmi, 2007. február

Németh István Péter fordítása

Részlet Napóleon schönbrunni kiáltványából, Rubicon, szerző: Tarján Tamás

Szerb Antal: (1934.) Magyar irodalomtörténet. Budapest, Magvető Kiadó 216. old.

Szuromi Lajos: A régi magyar irodalom helyzete a felvilágosodás korában, Studia Litteraria, Debrecen, 1964

Viszota, i.m., 170. Az Akadémia jelöléséről értesítő levelei (Főtitkári iratok 1843. év 57. sz.)